

ФЕМІНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО ЛЕКСИКОНУ: ЛІНГВОЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Архангельська А. М. (Оломоуць, Чеська республіка)

<https://orcid.org/0000-0003-0699-3026>

<http://dx.doi.org/>

Abstract

The study deals with the extremely topical and controversial process of feminisation of the Ukrainian female nominations vocabulary of modern times and the possibilities of its study in the context of linguoecology. The dyad “object & environment”, in which the ecology of language becomes the object and the ecology of man becomes the environment, forms the methodological basis of the research. The main vectors of linguo-ecological analysis within the boundaries of the object and environment have been considered, the stabilising and destabilising factors of the process and results of feminisation of female nominations in the contemporary Ukrainian language have been determined, in particular, from the point of view of studying the effective communication and fighting against the riskogenic nature of communication. Special attention has been paid to the necessity of linguo-ecological monitoring of the situation by sociolinguistics and linguoecology.

Key words: feminisation of female nominations, linguoecology, riskogenic factors, ecology of language, ecology of man, linguo-ecological monitoring.

Сьогодні проблема форсованої фемінізації українського жіночого лексикону потребує осмислення: чи справді це використання прихованих можливостей української мови на шляху до звільнення жінки від «деспотизму» masculine generica чи таки насилля над мовою з добрими намірами? До пошуку відповіді на це питання спонукає некерована повінь фемінативів, творених на «свій смак» і «свій копил»: *канцлеркиня, критичка, академчиня, боса, свідка, деканеса, прикладна математикиня, пілоткиня, летунка* тощо та тиражування їх мовою ЗМІ і сучасною белетристикою: *Серед відомих випускниць Фундуклеївської гімназії – педагогиня і науковка Софія Русова, історикиня*

Наталія Меньшова та поетеса Анна Ахматова (О. Кісь. Українські жінки в горинлі модернізації); Люблю читати перли членкинь – редакторинь – філологинь «Української правди» (Правда.com.ua,12.11.2020); Видатна мовознавчиня, львівчиня та Заслужена Орлиця України Ірина Фаріон вже поінформована про успіхи свого послідовника? (Новини Вінниці, 12.01.2018). Зневажання усталених правил дериваційної синтагматики призводить до невластивих нагромаджень приголосних на фонеморфематичному шві, фіналії новопосталих фемінативів виявляють збіги зі словами предметного і под. значення, що призводить до масової появи численних «-тичок», «-тикинь», «-телиць», «-ложок»: *критичка, політикиня, політоложка*, Деякі з новотворів рятує тільки наголос: *засвідниця, співбесідниця*.

Стан фемінативної системи української мови дає усі підстави розглядати означене явище в контексті еколінгвістики. З одного боку, мовна система як соціальний продукт не належить до цілком саморегульованих, проте виставляє свого роду «фільтри самозахисту», аби убезпечити себе від несприятливих зовнішніх впливів, з іншого – «мова належить кожному з нас, але водночас вона належить усій нації, цій напівмістичній єдності «і мертвих, і живих, і ненароджених» й орієнтована саме на дотримання їхніх прав» (Azhniuk – Azhniuk, 2007, р. 65). Екологію мови в класичному її розумінні можна визначити як дослідження мовних впливів між певною мовою і її довкіллям. ... Справжнім довкіллям мови є суспільство, яке користується нею як однією із своїх знакових систем» (Naugen, 1972, р. 325). Вчені наполягають: до завдань еколінгвістики варто залучати не лише проблеми збереження, але й збагачення і розвитку мов, вивчення способів ефективної комунікації, боротьби з ризикогенністю спілкування, яка підстерігає нас на кожному кроці (Sirotinina, 2013, р. 179).

Вивчення сьогочасної фемінізації назв соціально активної особи жіночої статі вимагає окреслення його методологічних засад. Безпосередній стосунок фемінізації до життєво присутніх понять екологічної рівноваги, екологічного комфорту мови й суспільства переводить її в екологічно значущий мовний

об'єкт, для вивчення якого з дослідницьких міркувань доцільно враховувати два аспекти еколінгвістичних досліджень в діаді «об'єкт & середовище»: *екологію мови* та *екологію людини*. У першому з них *мова* виступає об'єктом захисту від впливу ризикогенних мовних та соціальних чинників і неадекватного її використання людиною. У другому *людина* як об'єкт аналізу перебуває під впливом мовного / мовленнєвого середовища і ризикогенного використання мовних засобів у комунікації (Ionova, 2016, pp. 10-25).

У контексті **екології мови** (*мова / мовлення < суспільство / людина*) засобами наукового опису постають загальні поняття екології, де мова розглядається як будь-який інший організм, що взаємодіє з середовищем та часто потребує захисту від його несприятливого, деструктивного й агресивного впливу із потребою врахування стану мови як складної семіотичної системи та окремих її сегментів, якості її довкілля; шляхів і способів убезпечення мови від ризикогенних впливів на фемінативному сегменті її номінативної системи. У центрі уваги – *антропогенний чинник*, його вплив на внутрішню рівновагу, норму і узус, систему та структуру й «семіотичне здоров'я» мови та окремих її підсистем на загал.

У центрі уваги **екології людини** (*людина / суспільство < мова / семіотичне середовище*) опиняється мова з її матеріальним складником – планом вираження мовних знаків у статусі середовища впливу, оскільки масштаб такого енергетичного впливу для реального мовного довкілля людини не є позбавленим ризикогенності й конфліктогенності. Новітні фемінативи, творені всупереч правилам, постають як сегмент мовного середовища, де знакові утворення виступають подразнювальним його елементом для певного об'єкта (людини), на яку вони впливають, що загострює питання впливу новітніх фемінінних інновацій на комунікативний і психоемоційний комфорт людини (особи жіночої статі).

Еколінгвістичні об'єкти, окреслені в межах запропонованих аспектів, жодним чином не можуть розглядатися як пасивні. Їх взаємодія з середовищем в екологічній науці постає як взаємний вплив, унаслідок чого змінюються

обидві сторони, оскільки, як екологічно пов'язані, вони творять «екологічну систему».

З погляду **екології мови** в проекції на мовну систему, норму і узус є всі підстави говорити про вагомі їх інтеракції і лінгвоекотологічні ризики. Тут маємо як чинники стабілізувального, так і дестабілізувального характеру. З-поміж **стабілізувальних** – самоохоронна сила системи: мовний організм української мови чинив і продовжує чинити опір низці структурно «незручних» випадків для творення словотвірних фемінативів: *Жінки вважають фемінітиви деякою мірою приниженням. Слово “доцент” звучить поважно, а “доцентка” – ніби неповага з тим суфіксом -ка, який, як правило, означає зменшеність. Наприклад, слово “математичка” дуже розмовне. Не треба принижувати людей ради чийось принципів. Треба пристосовуватися до загальнонаціональних закономірностей. Фемінітиви не сприймаються на слух нормально й не зовсім вкладаються в закони української мови* (проф. І. Ющук, з інтерв'ю 2020 р.).

Найвагомим **дестабілізувальним** є антропогенний чинник порушення екологічної рівноваги. Найбільша екологічна загроза дестабілізації мовно-екологічної рівноваги тут впливає із зовнішнього *антропогенного чинника*, з втрати її носіями чуття і відчуття своєї мови, відчуття естетичної прийнятності й сприйнятності похідного слова. З-поміж дестабілізувальних також опиняються іномовні чинники порушення екологічної рівноваги; державна мовна політика у дестабілізації лінгвоекотологічного балансу (фемінативи в оновленому українському правописі 2019, фемінативи у Державному класифікаторі професій).

З погляду **екології людини** в центрі уваги – вплив форми фемінатива на екологічну рівновагу людини, ширше – гендерно чутливе реформування мови і його лінгвоекотологічні ризики. Один із шляхів пошуку відповіді на питання, винесене на початок як ключове, – об'єднання дослідницьких можливостей соціолінгвістики і еколінгвістики, еколінгвістичний моніторинг ставлення жінок до їхнього іменування й ословлення чоловічою vs фемінізованою назвою,

зокрема й у зіставному контексті. Так, чеські жінки, у мові яких фемінізація жіночого професійно-статусного найменування – явище регулярне й обов'язкове, на питання «Чи вважаєте Ви дискримінативним факт, коли словами *chirurg* чи *chemik* називають жінку?» відповіли: Так – 571, Ні – 9457 (Pediatra a chemička 2010). У межах здійсненого нами соціолінгвістичного опитування 2021 року українським жінкам було поставлене аналогічне питання «Чи вважаєте Ви себе дискримінованою, якщо Вас як жінку називають словами *xirurg*, *ximik* тощо?». Результат: 28,39% українських жінок вважають себе дискримінованими, 62,71% – не вважають, 8,9% відповіли, що їм байдуже.

Однозначна підтримка лінгвоекологією фемінативних новотворів, як і їх категоричне несприйняття – не шлях до вирішення проблеми. Пошуки «золотої середини» вимагатимуть від еколінгвістики випрацювання адекватних меті методів глибокого і неупередженого вивчення міри ризикогенності некерованого оновлення українського жіночого словника задля стабілізації усіх сегментів цієї зони екологічної напруги.

References

- Azhniuk, B. & Azhniuk L. (2007). Ekolohiia movy: ukrainskyii vymir [Ecology of Language: The Ukrainian Dimension]. In. Zbirnyk naukovykh prats Naukovodoslidnoho instytutu ukraiinoznavstva 17. Kyiv: vydavnychiy dim Dmytra Burago, 54–65 [In Ukrainian].
- Sirotnina, O. (2013). Razmyshleniia o tom, kak dolzhna ponimatsa borba za ekologiiu jazyka [Reflections on how the struggle for language ecology should be understood]. Ekologiia jazyka i kommunikativnaia praktika, 1, 177–193 [In Russian].
- Haugen Einar (1972). *The ecology of language*. Stanford, CA: Stanford University Press [In English].
- Ionova, S. (2016). O dvukh aspektakh ekolinguisticheskikh issledovaniia [On Two Aspects of Ecolinguistic Research], Ekologiia jazyka i kommunikativnaia praktika, 1, 10–25 [In Russian].
- Pediatra a chemička (2010). Pediatra a chemička. Ministerstvo školství učí genderově korektní jazyk, *Mladá fronta DNES*, 25.01.2010 [In Czech].